

Řekni, kde ta místa jsou...

Pozvolná přeměna krajiny je přirozená,
starý svět by však neměl mizet beze stopy

ZDENĚK LIPSKÝ

◀ **Tady někde stával původní Most. Zbyl z něho v podstatě jen kostel Nanebevzetí Panny Marie, který byl ovšem posunut o více než 800 metrů.**
Ždroj Shutterstock.com

„Change is what make landscapes“ – tímto lakonickým konstatováním vystihl nestor belgické krajinné ekologie Marc Antrop skutečnost, že změna je nedílnou, integrální součástí existence a vývoje každé krajiny. Podle konceptu „transitional landscape“ tak může být krajina interpretována jako nepřetržitý dynamický proces změn. Podobně také koncept „ephemeral landscape“ vyjadřuje, že krajina nebo alespoň některé její prvky se mění, jsou pomíjivé a s jejich zánikem zaniká nebo se mění i konkrétní typ kulturní krajiny.

ČESKO – ZEMĚ ZMĚN

V projektu Dědictví zaniklých krajin jsme vybrali a analyzovali 40 modelových krajin na území České republiky. Krajina jako celek nezaniká, mění se však a zaniká konkrétní typ tradiční kulturní krajiny, která se vytvořila v jiných socio-ekonomických podmínkách, než jsou ty současné.

Příčinou změn v kulturních krajinách jsou změny ve společnosti. Každá politická, ekonomická, demografická nebo technologická změna ve společnosti, např. změna vlastnických poměrů, úbytek nebo naopak přírůstek počtu obyvatel nebo změna v používaných technologiích v zemědělství, se odrazí na tváři krajiny. V tomto případě dokona-

▶ **Postindustriální krajina Kladna: typické jsou opuštěné a rozpadající se průmyslové objekty, krajina je „územím nikoho“ a zarůstá invazními druhy rostlin; zde dominuje invazní zlatobýl kanadský.** *Foto Ždeněk Lipský*

le platí, že kulturní krajina je zrcadlem stavu a vývoje společnosti.

Na zániku tradičních typů naší venkovské krajiny se podílejí jak procesy intenzifikace, tak rovněž extenzifikace a opuštění obdělávání krajiny. Zaniklé či přeměněné krajiny můžeme rozdělit do více typů. Vodičkem v tomto členění budíž způsob minulého využívání krajiny, které z různých důvodů zaniklo.

DOLY

Typickým příkladem jsou **krajiny montánní** (těž hornické nebo těžební) a **postmontánní**. Těžební činnost, ať už povrchová, nebo podzemní, zanechává v krajině charakteristické artefakty v podobě lomových jam a skalních stěn, pískoven, těžebních jam, hald a výsypek, které tu zůstávají i po skončení těžby a utvářejí ráz postmontánní krajiny. V rámci postmontánních krajin přítom v závislosti na tom, o jaký typ těžby se jedná, existuje velká rozmanitost.

Kutná Hora reprezentuje zániklou hornickou krajinu středověké těžby stříbra. Jáchymovsko má sice rovněž slavnou stříbrnou minulost ze 16. století, kdy se zde razil stříbrný jáchymovský tolar (z něhož je odvozen i název nejmocnější světové měny – amerického dolaru), současná postmontánní krajina Jáchymovska byla však dominantně ovlivněna především hlubinnou těžbou uranových rud v 50. letech 20. století. Kladno, Karvinou nebo Rosicko-Oslavansko jsme řešili jako příklady postmontánní krajiny po hlubinné těžbě černého uhlí, zatímco Mostecko či Sokolovsko slouží jako učebnicová ukázka krajiny ovlivněné povrchovou těžbou hnědého uhlí.

PRŮMYSL

Na krajiny postmontánní často navazují **krajiny postindustriální**, utvořené dřívější průmyslovou činností, která již skončila a zanechala v krajině četné průmyslové artefakty, které dnes mohou být předmětem ochrany jako součást historického průmyslového

◀ **Zaniklá zemědělská krajina České Kanady na hranicích s Rakouskem: zmizela dřívější orná půda, ve zjednodušené struktuře krajiny dominují smrkové lesy a extenzivní pastviny.**

Foto Zdeněk Lípšský

v Bílých Karpatech (Starý Hrozenkov) a krajina České Kanady (Rajchěřov a Košťálkov) i České Sibiře (Ounuz a Cunkov).

VODNÍ DÍLA A FEUDÁLOVÉ

Mezi zaniklými krajinami je hojně zastoupena **stará kulturní krajina říčních údolí** zatopených vodami přehradních nádrží. Pod jejich hladinou zmizely desítky kilometrů toků Vltavy, Želivky, Svratky, Dyje, Moravice a dalších řek s charakteristickou krajinou říčních údolí s vesnicemi, mlýny, aluviálními loukami a dalšími výtvoři po staletí trvající činnosti člověka.

Opačný, ale také častý případ v naší zemi reprezentují **zaniklé krajiny bývalých rybníčních soustav**, např. na Pardubicku, Chlumecku, Poděbradsku nebo Čáslavsku, které musely ustoupit intenzivnímu zemědělskému obdělávání.

dědictví. Příkladem je opět Kladno s opuštěným ocelářským gigantem Poldi a v Ostravě oblast Vítkovic, která byla vyhlášena jako národní kulturní památka. Známe však i řadu postindustriálních krajin bez vazby na těžební činnost, např. zaniklé areály textilního průmyslu na Liberecku i jinde v severních Čechách.

ZEMĚDĚLSTVÍ

Ve volné, převážně zemědělsky využívané krajině se často setkáme se zaniklými typy zemědělských krajin, jež ztratily svůj dřívější charakter vlivem změny obdělávání, opuštěním tradičních způsobů hospodaření, zatravněním nebo zalesněním. **Zaniklou krajinu intenzivního soukromého zemědělství** reprezentuje mezi našimi modelovými územími např. okolí Rožďalovic na Nymbursku, vinohradnická jižní Morava (obce Kobylí a Vrbice), chmelařské Podbořansko nebo zaniklé ovocnářství v části Českého středohoří. Příčinou zániku jemné mozaiky tradičních zemědělských krajin byla jak intenzifikace (Nymbursko či úrodná jižní Morava), tak

extenzifikace, zatravnění a zarůstání krajiny (část Podbořanska a Středohoří).

V horských a podhorských oblastech jsme svědky zániku **krajiny horského samozásobitelského zemědělství**, které již patří minulosti. V těchto podmínkách, nevhodných pro zemědělství (svažité reliéf, kamenité chudé půdy, chladné podnebí), došlo od poloviny 20. století k masivnímu zatravnění a zalesnění. Výrazně se tak změnila krajinná struktura a proměnila se také společenská funkce krajiny. Dříve primární produkční zemědělská funkce byla z větší části nahrazena funkcí rekreační a přírodoochrannou. Příkladem je zaniklá krajina někdejšího horského zemědělství na Šumavě (Prášily) a v Českém lese, v Krkonoších (Rokytnice nad Jizerou),

▶ **Rezidenční suburbánní zástavba na donedávna intenzivně využívané orné půdě u Moravan na jihozápadním okraji Brna symbolizuje zánik staré zemědělské krajiny a vznik nové příměstské krajiny suburbii.** *Foto Zdeněk Lípšský*

► **Slapská přehrada ve středním Povltaví zatopila starou a tradiční kulturní krajinu hlubokého říčního údolí a vytvořila novou krajinnou dominantu v podobě přehradního jezera.** Foto Miroslav Čábelka

Samostatným typem jsou **zaniklé feudální komponované krajiny**, vytvořené v minulosti v okolí významných panských sídel. Pokud si z významné části zachovaly svou charakteristickou strukturu cílevědomě esteticky utvářené krajiny se sítí cest lemovaných alejemi a četnými světskými i sakrálními stavbami, byly v minulosti vyhlášeny jako krajinné památkové zóny. Vynikajícím případem je Lednicko-valtický areál na jižní Moravě. Řada takových komponovaných krajin ale z větší části nenávratně zanikla, třeba Červený Hrádek na Chomutovsku nebo Zahrádky u České Lípy a do jisté míry i krajina okolí Kuksu ve východních Čechách.

VOJÁCI A MĚSTA

Zvláštní postavení mezi zaniklými krajinami zaujímají **krajiny vojenských újezdů**, ať již existujících, jako jsou Boletice, Doupov či Libavá, nebo v nedávné době zrušených (Ralsko, Milovice). Vojenská

činnost, která je utvářela, má totiž natolik specifický charakter, že militární a dnes mnohde již postmilitární krajiny se svým krajinným rázem zásadně odlišují od všech ostatních typů krajin utvářených lidskou činností.

Posledním typem zaniklé krajiny je **přeměněná městská a příměstská krajina**. Jak periferie a předměstí, tak městská jádra totiž podléhají rychlé přeměně. Příkladem dramatické proměny městských krajin jsou v našem projektu pražské čtvrti Libeň a Karlín, periferní Hlubočepy, jižní suburbánní okraj Brna se zábavním a obchodním centrem Olympia nebo Zlín. Suburbánní krajiny můžeme také označit za nový typ tzv. globalizovaných krajin.

ZMĚNA KRAJINNÉ FUNKCE

V některých případech je obtížné zařadit zaniklé krajiny striktně do jediného typu. Zaniklá hornická krajina se často

prolíná s krajinou postindustriální, jako je tomu v případě Kladna, Ostravska i Rosicka-Oslavanska. Není náhodou, že řadu zaniklých zemědělských krajin včetně zániku horského zemědělství najdeme v pohraničních oblastech Sudet, kde svou roli sehrála i nepřístupnost pohraničního pásma a poválečná militární funkce krajiny.

Změna a třeba i zánik určitého typu krajiny představují něco, co ke krajině bytostně patří a nemůžeme to apriorně odmítat. Obecným rysem zaniklých či přeměněných krajin je změna jejich struktury a funkce. V převážné většině pozorujeme silný posun od dřívě výrazně převládající produkční funkce ve prospěch posílení mimoprodukčních funkcí krajiny – vodohospodářské, přírodoochranné nebo rekreační. ●

AUTOR PŮSOBÍ NA KATEDŘE FYZICKÉ GEOGRAFIE
A GEOEKOLOGIE

